

Cemiyetiakvam'da terkiteslihat mes'elesi.

« *Terkiteslihat mes'elesi* » geçen şubatın ikisinden temmuzun 23 üne kadar — Cemiyetiakvam'ın merkezi olan — Cenevre şehrinde toplanıp çalışıldıktan sonra, yine ictima etmek üzere dağıldı, zira Konferans bu müddet içinde işinin ancak « ilk safha » sını tamamlamağa, Çekoslovakya Hariciye nazırı tarafından kaleme alındığı için onun adına izafetle anılan kararı : « Benes kararı » nı, ittihazı muvaffak olmuştur. Bununla beraber, kimyevî, bakteriyolojik ve yangın çıkarıcı vasıtalarla muharebenin, havadan topa tutmaların men'i; karada ve havada kullanılır ağır topların « material » ve çapca tahdidî; « effektiv » in azaltılması; millî müdafa bütçelerinin sıkıştırılması esaslarını koyan ve aşağıda tafsil edilecek olan Benes kararına 51 devletten 41 i rey verip, ikisi (Almanya ile Rusya) muhalif, sekizi (Türkiye ile İtalya, Arnavutluk, Bulgaristan, Macaristan, Avusturya ve Çin) müstenkif kalmışlardır.

I.

Terkiteslihat, daha doğrusu, teslihatın azaltılması ve tahdidî, mes'elesinin halli suretini Cemiyetiakvam'ı tesis eden ve Cemiyet'in kanunuesasisi demek olan *Misak'*ı tertip veya ilkin imza eyleyen devletler bu ahitnamenin *8 inci maddie* sinde şu vechile göstermişlerdir :

« Cemiyet'in azası sulhün bekası için teslihatın azaltılması, şöyle ki, bir yandan millî emniyetle, diger taraftan müştereken hareketi müstelzim olan beynelmilel teahhütlerin icrası keyfiyetile telifi kabil olacak bir hadde indirilmesi lâzımgeldiğini tasdik ederler.

» Meclis her devletin coğrafi vaziyetini ve hususî hallerini nazarı itibara alarak bu tenzile dair plânları, hükümetlerce tetkik olunmak ve o bapta karar ittihaz edilmek üzere, hazırlar.

» Mezkûr plânlar en aşağı on yılda bir defa yeniden tetkik ve icap ederse tadil olunacaktır.

» Plânlar hükûmetler tarafından kabul edildikten sonra teayyün etmiş bulunacak teslihat haddi Meclis'in rızası olmaksızın tecavüz edilemez.

» Hususî surette harp mühimmatı ve levazımı yapılması mühim itirazlara sebep olmakta bulunduğunu nazarı dikkate alan Cemiyet azası, bu imalâttan ileri gelen müessif neticeleri, emniyetleri için lâzım olan harp mühimmatını ve levazımını yapamayan Cemiyet azasının ihtiyaclarını nazarı itibara alarak, def'a salih tetbirlere tevessül edilmesi vazifesini Meclis'e havale ederler.

» Cemiyet'in azası teslihatlarının nisbetine, askerî (berrî), bahrî ve havaî programlarına, harp için kullanılmaya elverişli sanayilerine dair her türlü malûmatı en açık ve en tamam surette birbirine vermeği taahhüt ederler. »

Misak'ın 9 uncu maddesinde de « Meclis'e 1 inci [] ve 8 inci maddeler ahkâmının icrası ve umumî surette askerî, bahrî ve havaî mes'eleler hakkında mütaleasını beyan etmek üzere bir Daimî Komisyon teşkil olunacaktır »* denilmiştir.

Terkiteslihat Konferansı namile, fakat, arzettiğim gibi, hakikatte teslihatın azaltılması ve bir muayyen hadde tutulması maksadile, akdolunan mezkûr Cinevre Konferansı ve onun zikrolunan kararı Cemiyetiakvam'ın Misak tarihinden, yani 12 yıldan, beri vaki olan mesaisinin ilk semeresidir.

[*] Misak'ın 1 inc maddesi:

« Mümzilerden işbu Misak melfufunda isimleri yazılı olanlarla melfufda isimleri mezkûr olup Misak'ın mer'iyet mevkiine konulmasından itibaren iki ay içinde Kâtipliğe tevdi ve Cemiyet'in azasına tebliğ edilecek bir beyanname ile, hiç bir ihtiyatî veya ihtirazî kayıt komaksızın, Misak'a iştirâki kabul eden devletler Cemiyet'in asli azasıdır.

» Kendini serbestce idare edip te melfufda zikredilmeyen her devlet, « dominion » veya müstemleke, kabulüne Hey'etiumumiye'nin üçte ikisi tarafından karar verildiği takdirde, Cemiyet'in azasından olabilir; o şartla ki beynelmilel teahhütlerine riayet emrindeki halisane niyetine dair filî teminat vere ve askerî, bahrî ve havaî kuvvetleri ve teslihati hakkında Cemiyet'ce mevzu nizamları kabul ede.

» Cemiyet azasından her biri iki yıl evelden haber vererek Cemiyetten çekilebilir; ancak, işbu Misak'dan neş'et edenler dahil olduğu halde bütün teahhütlerini bu tarihte ifa eylemiş bulunması şarttır. »

Halbuki, devletler tarafından, bilhassa 18inci asırdan beri, bu yolda çalışmalar eksik olmamıştır. Şüphesiz ki bazı büyük âlimlerin, feylesofların, siyasilerin, hele Sully'nin, Saint-Pierre'in, Kant'ın, ortaya kodukları fikirlerin tesirile devletler şimdiye kadar muhtelif teşebbüsler icra ve muahe-deler akit etmişlerdir.

Cinevre Konferansı'nda kabul olunan kararın tafsiline girmeden evvel gerek o fikirlerden, gerek bu teşebbüs ve muahedelerden kısaca bahset-mek faidelidir, hatta bunda bazan lüzum bile vardır, zira Cinevre Konfe-ransı müzakerelerinde ve kararlarında bir takım cihetlerce onlardan mül-hem olmuştur.

Maximilien de Béthune, duc de *Sully*, ki 1559 ve 1641 arasında mu-ammer olmuştur, Fransa kralı 4üncü Henri'nin has muhibbi ve nazırı idi. Milletlerin müsalemnet halinde yaşamalarını temin zımında umumî bir teş-kilâta mazhariyetleri için bazı tertibat tesavvur eden ve filcümle askeri kuvvetlerce müvazeneyi sulhün çarelerinden olmak üzere ileri süren 17inci asır ricalinin başında bu zat vardır. Uzleti hengâmında hatıralarını yazmış, bunlara şu adı koymuş idi: « *Mémoires des sages et royales économies d'Etat, domestiques, politiques et militaires d'Henry le Grand — et ad-ministrations loyales de Maximilien de Bethune* » Bu kitapta be-yan olunan mülâhazalar 4üncü Henri'ye nisbet edilmiştir, ama hakikati halde Sully'nin kendi düşüncelerinden ibaret olup, mücerret fikirlerini hemmiyetle telakki ettirebilmek, onlara büyük bir kuvvet ve nüfuz vermek için 4üncü Henri'yi öne sürmüştür. Bundan dolayıdır ki Sully'nin tasav-vurları « *4üncü Henri'nin büyük maksadı* » diye maruf olmuştur.

Sully tasavvur ettiği tertibe hükümdarların hükmdarlık sıfatlarının mes-netlerini araştırmak gibi umumî bir teftiş ve tahkik ve binnetice tadil ve tebdil yoluna girmekle başlamıştır.

Sully Avrupa'nın siyasi haritasını yeniden yapmağa kalkışmışdı. Sully'nin fikrince, sulh ancak *kuvvetlerde müvazene* husulile mümkün olacaktı. Devletler arasında *kuvvetlerin tepazünü* nden maksadı devletlerin yalnız *askeri kuvvetlerce denk gelir* olmaları değildir; servet menbalarınınca da, arazi mikdarınca da, ilh. müvazenet halinde bulunmalarını istilzam ediyordu. *Bir devletin ordusunun mikdarı memleketinin siyasi, servetinin de-recesile mütenasip olacağından, muhtelif devletler ordularının mevcut*

itibarile birbirine yaklaşmaları maksadına her devletin malî varlıkca diğer devletlere yakınlık halinde bulundurulması yolundan varmak istiyordu.

Sully'nin plânına göre, mezkûr ahvalce tamamen mütevazın on beş büyük devlet (« Dominations ») teşkil olunacaktı. Sully hükümdarların hükümdarlık sıfatlarını tahkik ederken nazarı itinaya adâlet mefhumu gibi esasî bir keyfiyeti değil, belki sırf sulhün temini noktai nazarından bir bakışla kuvvetler müvazenesini alıyordu : « 4 üncü Henri'nin büyük maksadı » şu müvazene mefhumunu ğaye haddinde hakikat ve tatbik mevkiine çıkarmaktan ibaretti.

O vakitler « légitimité » (meşruiyet) nazariyesi hüküm sürmede idi. Bu « légitimité » davasını güdenlerin züumlerine göre, hükümet, daha doğrusu hem saltanat hem de hükümet, (esasen bu iki mefhum halt edilerek bir tutuluyordu) hakkını Allahdan almış olan her hükümdar, her tacdar, « meşru » ve bihakkin metbu idi. « Hâkimiyet » ve « mâlikiyet » mefhumları da birbirinden temyiz edilmediği cihetle, hükümdar hem hâkim, yani « souveraineté », hâkimiyet, sahibi, hem de mülk sahibi, idi. Devletier hukukhususiyede görülen iktisap yollarile bile memleketlerini tevsi ederlerdi : bir nikâh mukavelesi, bir tevarüs muamalesi, ilh. bir arazi kıt'asını, hatta bir memleketi veya memleketleri bir hâkimiyetten çıkarıp diğerine geçirirdi. Sully bu yolları kapayarak müvazeneyi ve binnetice *askeri kuvvetlerin de tevazününü lemin* etmek üzere plânını yapmıştı.

Charles Iréné de *Saint-Pierre* « *Projet de paix perpétuelle.....* » namile 1713 de neşrettiği eserdeki plânının esası Avrupa'da sulhü mümkün olduğu kadar takrir edebilmek üzere devletler arasında bir esasî muahede, bir de, bundan müntec olarak, bir daimî ittifak muahedesi akdinden ibaretti. *Saint-Pierre* bu daimî ittifakın ne gibi sebeplerden naşi lâzım olduğunu etrafîle beyan etmiştir. Saydığı esbap arasında şu vardı : devletlerin askerî masraflarını pek büyük bir mikyasda, fakat emniyetlerini arttırarak, azaltmak [*].

[*] Dünyayı altüst eden Umumi Harp sürekli bir sulhün esbabını temin etmek arzusunu, gerek muharip, gerek bıtaraf, her mütemeddin memlekette şiddetle his ettirmiş ; bunun üzerine, siyasi muharrir ve müellifler, hukuk âlimleri, hatta hükümetler, beynelmîlel cemaatin güzelce teşkili zımında projeler tertip etmişler idi. — Harb'in gerek cereyanı esnasında, gerek bitmesi akabinde kaleme alınmış olan bu projelerden Paris'de toplanan Sulh Konferansı'na arz olunanlar ve onda tetkik edilenler arasında

Büyük Alman feylosofu *Kant* 1795 de neşrettiği « *Ewiger Friede* » adlı eserinde « daimî sulh » ü tertip edecek altı madde beyan etmiştir. Bunların üçüncüsü şu idi : « *Bundan sonra daimi ordular olmayacaktır. Daimi ordular zamanla büsbütün ortadan kalkmalıdır.* »

Bu maddenin illetini beyan sadedinde *Kant* diyordu ki : *daimi ordular devletleri harp tehlikesine maruz tutuyor ; her birini başkalarına üstün olmak için teslihatını çoğaltmağa ve daha ziyade kuvvellendirmeğe sevk ediyor.*

Kant bu maddelerle plânının esasını kurduktan sonra, akdini tavsiye ettiği « umumî sulh muahedesi » nin aslı kaidelerini şu suretle komuştur : Her devletin yapılışı cümhurî olmalıdır. Cümhurî devlet hürriyet ve müsavat esasları üzerinde kurulmuş olan devlettir. Hukuküvel bir devletler ittihadı (federasyon) esasına mübteni olduğuna göre, bütün muharebelere ebediyen nihayet vermek üzere sulh muahedesinden (« *Pactum pacis* »'den) başka bir de « sulh ittifakı » (« *Foedus pacificum* ») yapmalıdır. Sulh muahedesi ancak tek bir muharebeyi bitirebilir ; sulh ittifakı ise ilerde vukuu melhuz muharebelerin hepsine kat'iyen set çeker.

Görülüyor ki *Kant* umumî sulhün tehakkukunu ve tekarrürünü devletlerin dahilen hurriyet ve müsavat umdelerine müstenit teşkilâtiesasiyelerinde ve böylece teceddüt ve teşekkül eylediklerinden sonra da sulhî ittifaklarında araştırmıştır ve *terkiteslihat* gayesine bu yoldan erişmek istemiştir.

* * *

Şimali Amerika Dövlümüttehidesi reisi *Mr. Wilson*'un projesi, bazı tadillerden sonra, makbul oldu, ve bugün Cemiyetiakvam'ı idareye müekkel olan ve onun esasî kanunnamesi makamında bulunan « *Misak* » ona binaen tertip edildi. — Beyneddüvel sulhü temine müvecceh bir cemiyet tasavvuru, cihanda sulhün, bir nevi teminat, tezamün, şirketi vücude getirmekle sıyaneti fikri, yepyeni bir şey degildir. Bu baptaki tasavvurlar ve tertipler bir kaç asır evvel meydana çıkmıştır. Beynelmîlel teavün, sâyüamelde teşarük, tesanüt, mefhumlarını hakikat, fiil sahasinde isbat ve temin edecek bir akvam cemiyetinin ihdası fikrini telkin edenler, bu hususdaki tasavvurlarını tertipli, nizamlı, mufassal bir tarzda ortaya koyanlar arasında *Eméric Crucé*'den sonra, *Sully* ile *Saint - Pierre*'in fikirleridir ki *Wilson* Projesi'nin tertibinde birer ilham men'bai olmuştur. — Binaen aleyh, gerek *Eméric Crucé*'nin, gerek *Sully*'nin ve *Saint - Pierre*'in bu baptaki tasavvurları ve tertipleri hakkında tafsilli malûmat almak arzu buyuranlara bu yıl (1932) intişar eden « *Hukukuumumiyeidüvel Notları* » adlı kitabımın « *Cemiyetiakvam'ın mübeşşirlerinden bazıları* » hakkındaki kısmına müracaatlerini tavsiye ederim.

Devletler arasında terkiteslihat yolunda vaki olan teşebbüslerin ve akdolunan muahedeler ve mukavelelerin başlıcaları şunlardır :

1. — Teslihatın tahdidi hakkında ilk düvelî teşebbüsü 1763'de vaki görüyoruz. Yedi Yıl Muharebesi'nin sonuna tesadüf eden o tarihte Avusturya başvekili *prens Kaunitz* asker mevcudunu karşılıklı azaltmak için *Büyük Frederik'e* bir lâyiha vermişti. Mezkûr muharebeye nihayet veren *Hübertsburg* musalehası esnasında silah altında bulunmakta olan askerin mikdarı itilafda esas tutularak bunun dörtte üçü terhis olunmak ve muahedenin icrasını temin için iki tarafca geçit resimlerine komiserler gönderilmek isteniyordu. — *Frederik* bu teklifi kabul etmedi [*].

2. — *İngiltere ile Fransa* 1787'de akdettikleri mukavelede teslihatlarının sulh zamanındaki mikdarını arttırmamaklığı ve zaten mevcut ve müsellağ bulunan altı saffiharp gemisinden maada bu kabilden hiç bir gemiyi donanmalarına katmamağı teahhüt ettiler. Âkitlerden biri bu teahhüdü hilâfına harekete mecbur olmak takdirinde, evvelden ötekine haber vermek meşruttu. Tarihi henüz sahih bir surette yazılmamış olan bu itilâfın gayesi *Felemenk'te* hüküm süren karışıklıklar sebebiyle teslihatın muttasıl arttırılmasının önüne geçmekti. *Holanda* işleri düzelince mezkûr mukavelelerin ehemmiyeti kalmadı.

3. — Teslihatın tahdidi 1815'de *Viyana Kongresi'nde* mevzuubahs oldu ve Kongre kapandıktan sonra, 1816'da, *Rusya* imparatoru *Iinci Aleksandr* tarafından devletlere, alhusus *İngiltere'ye*, resmen teklif edildi. Fakat çıkan netice *Müttefikler'in* *Fransa'da* bulundurdukları işgal kıt'aları mevcutlarının beşte bir nisbetinde azaltılmalarından ibaret kaldı.

4. — İlk tahdidi teslihat muahedesi *İngiltere ile Şimali Amerika Düvelimüttehidesi* arasında 1817 tarihile akdedilen ve mûnzilerinin isimlerine izafe edilerek « *Buş - Bagot* » muahedesi namile maruf olan muahededir. Malum olduğu üzere, *Düvelimüttehide'nin* hududu cenupta karadır, şarkta ve ğarpte denizdir, *Kanada'ya* bitişik olan şimal kısmında hem karadır hem de sadur. İşbu kısımdaki su birikintileri ne *Hazer* gibi kapalı deniz, ne de *Azof* gibi dahilî deniz teşkil etmezler; *Niyağara şilâlesi*

[] Bu fıkroda ve bundan sonraki fıkralarda zikrolunan tarihî vak'alar ve muahedeler hakkında toplu ve kafî malûmat almak isteyenlere «*Hukukumumiyeidüvel*» unvanile bu yıl (1932) neşrettiğim kitabın «*Methal*» ine müracaat buyurmalarını tavsiye ederim.

Şikaço ile Atlas Okyanusu arasında doğrudandoğruya seyrisefaine mani olmamış olsa, her biri bizim Marmara'ya benzer denizler silsilesine teşbih edilebilir. Göllerden ibaret olmak itibarile bu sularda küçük bir zabıta filosu kâfi görünürdü; fakat deniz itibarile milli emniyete teallük etmekte, hiç olmazsa oralarda ğalip kuvvete sahip bulunacak devlet diğetine siyaseten de üstünlüğün esbabını elinde bulunduruyor demektir. Uzunluğu 5,000 kilometreden ziyade olan Büyük Göller (Great Lakes) mintakasındaki hudut hattının şu hususiyetidir ki Kanada'nın metbuu olan İngiltere ile Amerika arasında 28 nisan 1817 tarihli itilâfnamenin imzasına saik oldu. Bu itilâf mucebince, iki taraf göller üzerinde yalnız dörder gemi bulundurmayı, beher geminin istiabi hacminin azamî yüz tondan ve silâhı bir toptan ibaret olmasını, akit zamanında mevcut olan harp gemilerinin silâhları çıkarılmasını ve yeniden gemi yapılmamasını kararlaştırdılar. — Bu itilâfın hükmü hâlâ caridir.

5. — 1829 da Osmanlı hükümeti ile Rusya arasında tahdidi teslihat mebdeine ircaı mümkün ve yukarıki fıkrada zikrolunan İngiltere - Amerika itilâfına müşabih ahdi hükümler imza altına alınmıştır: « Ancak kavlükarar olunmuştur ki işbu sağ canip sahili (Tuna) zikrolunan Hızır'ilyas (Saint - Georges — Stefântu Gheorghe) kolunun Sünne (Sulina) kolundan ayrıldığı yerden bed'ile nehri mezkûrun iki saat mesafesine kadar ğayrimeskûn kalıp bir gûna imarat peydası caiz olmaya ve kezalik Rusya devleti tasarrufunda kalacak adalarda dahi yapılacak karantinalardan başka ebniye ve istihkâmata dair nesnelere ihdası caiz olmaya. » (1829 da akdolunan Edirne Muahedesi'nin 3 üncü maddesi.)

6. — 1831 de, Fransa kralı Louis - Philippe tarafından vaki olan teşebbüs üzerine teslihatın terki mes'elesini tezekkür etmek üzere Paris'de bir konferans akdolundu. İngiltere, Avusturya, Rusya ve Prusya mürahasları teslihatın umumen terki icrası mümkün bir iş olmadığı reyini beyan ettiler. Binaen aleyh, konferansın neticesi temenniler beyanından ibaret kaldı.

7. — Bolivya ile Peru arasında akdolunan 1831 ve 1840 tarihli sulh muahedelerinde, işbu devletler ilerde silah altında tutacakları askerinin mikdarını tesbit ettikten başka, bu baptaki ahitlerine riayet olunup olunmadığını karşılıklı teftiş ve tabkik etmek üzere müfettişler tayin etmeği bile teahhüt eylediler.

8. — *Kırım Muharebesi akabinde toplanan Paris Konğresi'nin tertip ettiği umumî muahedeye mülhak bir mukavelename vardır ki teslihatın tahdidini mutazammın hükümleri havidir. 30 mart 1856 tarihinde Bâbüali ile Rusya arasında imza olunan bu mukavelenamemin 3 üncü maddesinde: « Âkıdeyni Âliyeteyn Karadeniz'de adet, kuvvet ve hacmi âtide zikrolunanlardan başka sefâini harbiyeye sahip olmamaklığı mütekaabilen teahhüt ederler..... Bu denizde su kesiminde boyu elli metreyi, hacmi istiabisi ikiyüz tonayı tecavüz etmemek şartile buharlı yahut yelkenli dört hafif gemi bulundurmak hakkını muhafaza ederler.» (Resmî terceme.) — Rusya bu itilâfı 1870 de fesh etmiş ve bunun mefsubiyetini 1871 de Londra'da akdolunan muahede tasdik eylemiştir. — Karadeniz bitaraf hale konulmakla, sahillerindeki kale ve tersanelerin yıkılması ve bundan sonra kale ve tersane yapılmaması Paris kararları icabındandı.*

9. — Hükümdarlığı müddetince (1751 - 1870) 3 üncü Napoleon beynelmilel teslihatın tahdidi arzusunu izhardan geri durmamıştır. İfrat mertebelerinde teslihat yüzünden devletler arasında hüküm süren emniyetsizliği kaldırmak ve « bu marazî ve ğayrisabit hale bedel müstakir ve muntazam bir vaz'iyet husule getirmek » isterdi. Bu baptaki tasavvurlarını fiil mevkiine getirmeğe iki defa teşebbüs etti: a) Danimarka'nın *Schleswig ve Holstein dükalıkları mes'elesi açıldığı vakit, 1863 de, Teşri Hey'eti'nin* açım toplantısında irad ettiği nutukda, aralarında nifaka sebep olan meselelerin müzakeresi için devletleri bir kongre akdine davet etmek niyetinde olduğunu söyledi. 3 üncü Napoleon'un tasminatını Avrupa matbuatı heyecanlı bir şevk ile telakki etti; fakat, Avrupa'nın ahvalinin Fransa imparatorunca musammem ve memul olan surette tadilinde her biri kendi noktâi nazarına göre bir mazarrat gören devletler 3 üncü Napoleon'un teklifine kaçamaklı cevaplar verdiler, öyle ki kongrenin ictimai bile mümkün olmadı. — b) Yedi yıl sonra, yani 1870 şubatında, Fransa Hariciye nazırı Fransa ile Prusya'nın mevcut kuvvetlerinin aynı zamanda ve mütevazin bir surette tahdidini İngiltere Hariciye nazırı vasıtasile Prusya başvekili Bismark'a teklif etti. Bismark İngiltere'nin Berlin'deki elçisi vasıtasile uzun uzadıya mükâlemedan sonra Fransız teklifini red eyledi. Bismark son ve kat'î cevabını şu iki mülâhazaya bina ediyordu: 1^a, terkiteslihatın yapılabilir bir iş olmaması; 2^a, « Prusya'nın fütûhat peşinde koşar bir devlet olmaması. »

(Mabadi var.)

Ahmet - Reşit.